

ՀՀ ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ, ԳԻՏՈՒԹՅԱՆ, ՄՇԱԿՈՒՅԹԻ ԵՎ ՍՊՈՐՏԻ ՆԱԽԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆ
Խ. ԱՐՈՎՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՊԵՏԱԿԱՆ ՄԱՆԿԱՎԱՐԺԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ

ԷՄԻՆՅԱՆ ԳԱԳԻԿ ԿԱՌԼԵՆԻ

**ՀԱՍԱՐԱԿԱԳԻՏԱԿԱՆ ԱՌԱՐԿԱՆԵՐԸ՝ ՈՐՊԵՍ ԱՎԱԳ ԴՊՐՈՑԱԿԱՆՆԵՐԻ
ՀԱՅՐԵՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՔ**

**ԺԳ.00.01 - «Մանկավարժության տեսություն և պատմություն»
մասնագիտությամբ մանկավարժական գիտությունների թեկնածուի գիտական
աստիճանի հայցման ատենախոսության**

ՍԵՂՄԱԳԻՐ

ԵՐԵՎԱՆ - 2022

Ատենախոսության թեման հաստատվել է Վանաձորի Հ. Թումանյանի անվան պետական համալսարանում

Գիտական ղեկավար՝ մանկավարժական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
Պարզև Հովհաննեսի Գևորգյան

Պաշտոնական ընդդիմախոսներ՝ մանկավարժական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
Լաուրա Թռռնիկի Ասատրյան

մանկավարժական գիտությունների թեկնածու
Բլբույան Հովիկ Վլադիմիրի

Առաջատար կազմակերպություն՝ Հայաստանի Ֆիզիկական կուլտուրայի և սպորտի պետական ինստիտուտ

Ատենախոսության պաշտպանությունը կայանալու է 2022թ. նոյեմբերի 3-ին ժամը 12:00-ին Խ. Աբովյանի անվան հայկական պետական մանկավարժական համալսարանում գործող ՀՀ ԲՈԿ-ի «Մանկավարժություն» 020 մասնագիտական խորհրդի նիստում:

Հասցեն՝ 0010, Երևան, Տիգրան Մեծի 17

Ատենախոսությանը կարելի է ծանոթանալ Խ. Աբովյանի անվան հայկական պետական մանկավարժական համալսարանի գրադարանում:

Սեղմագիրն առաքված է 2022թ. սեպտեմբերի 22-ին:

**Մանկավարժության 020 մասնագիտական խորհրդի գիտական քարտուղար,
մանկավարժական գիտությունների**

թեկնածու, դոցենտ՝

Թերեզա Յուրիի Ազատյան

ԱՏԵՆԱԽՈՍՈՒԹՅԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ

Հետազոտության արդիականությունը: Մարդկության սկզբնավորման ժամանակներից բանական մարդը որոնել է միջոցներ՝ սովորածը վերարտադրելու, ձեռք բերած գիտելիքները հարստացնելու և սերունդներին փոխանցելու համար: Առաջին պետական միավորումների ի հայտ գալուց առաջ արդեն պատմությանը հայտնի էին այս կամ այն ժողովրդի, նրա որևէ ներկայացուցչի սխրագործությունները: Այդպես են ստեղծվել ասքերը, առասպելները, ժողովրդական բանահյուսության մյուս նմուշները: Ընդհանուր առմամբ՝ հայրենիքի գաղափարը ծնունդ է առել անհիշելի ժամանակներում և տարբեր ժողովուրդների մոտ ունեցել տարաբնույթ ընկալումներ ու դրսևորումներ: Հայ ժողովրդի ազգային մտածողության բնութագրական դրսևորումը հանդես է գալիս «Սասունցի Դավիթ» էպոսում, որից կարելի է լիարժեք պատկերացում կազմել հայ ժողովրդի, նրա պատմության և հայրենիքի հանդեպ հայ մարդու սիրտ ու նվիրվածության մասին:

Տարբեր երկրների կրթական համակարգերում հայրենասիրական դաստիարակության ծրագրերի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ դրանք բովանդակային էական տարբերություններ և իրավական տարբեր մակարդակներ ունենալով, միաժամանակ ունեն մի շարք ընդհանուր դրույթներ, որոնք կիրառելի են գրեթե բոլոր երկրների համար:

Հայրենասիրական դաստիարակության խնդիրը զերծ է քաղաքական, կուսակցական խնդիրների հետ ուղղակի առնչություններից և ունի հիմնականում ազգապահպան առաքելություն: Հետևաբար պետության համար «Հայրենասիրական դաստիարակության 2014-2019 թթ. պետական ծրագրի» նախագծում դաստիարակության ոլորտը դիտվում է որպես գերակա բնագավառ:

Հայրենասիրությունը սկսվում է հայրենաճանաչությունից, իսկ վերջինս օրինապահ, ազգապահպան, հայրենապաշտպան քաղաքացու դաստիարակության կարևորագույն միջոցներից է: Այդ տեսանկյունից առանձնապես կարևորվում են հասարակագիտական առարկաները:

Կրթության բնագավառում պետության վարած քաղաքականությունը բազմակողմանիորեն առնչվում է անձի՝ որպես հայրենասեր անհատի ձևավորմանը: Եվ երբ

խոսում ենք ավագ դպրոցում հայրենասիրական դաստիարակության մասին, անշուշտ, նկատի ունենք այն ամենը, ինչն անմիջական կապ ունի հայրենապահպանության և հայ ազգի՝ որպես առանձին էթնոսի յուրահատկության հետ: Ուսումնասիրությունները փաստում են, որ դեռահասների և հատկապես 10-12-րդ դասարանների սովորողների շրջանում առավել մեծ հետաքրքրություն են առաջացնում հայրենիքի մասին պատմական տեղեկությունները:

Հայրենասիրական դաստիարակության խնդիրներին ժամանակին անդրադարձել են Յու. Բաբանսկին, Բ. Լիխաչևը, Վ. Ստոլետովը, Յու. Ամիրջանյանը, Վ. Սուփոմլինսկին, Ս. Խաչատրյանը, Ս. Պետրոսյանը, Գ. Շչուկինան, Ս. Մանուկյանը, Ս. Գևորգյանը, Հ. Անդրեասյանը, Ռ. Համբարձումյանը, Վ. Աթոյանը, Ս. Զաքարյանը, Ա. Սարգսյանը և ուրիշներ, վերջին շրջանում՝ Մ. Դավթյանը, Ս. Հակոբյանը, Գ. Ղույումչյանը, Ս. Ա. Սահակյանը, Ա. Խարիբովան, Ի. Բաբուրովան, Օ. Կոզիրևան, Ե. Ալեքսանդրովան, Վ. Լեվչենկոն, Տ. Էլդարովիչը և ուրիշներ: Սակայն հայրենասիրական դաստիարակության կազմակերպման գործընթացը ունի պատմական խորը արմատներ և տարբեր ժամանակներում այդ աշխատանքների կազմակերպման համար տրվել են համահունչ գաղափարներ և լուծումներ: Դեռևս մեր թվարկությունից առաջ առաջադեմ մտածողները (Արիստոտել, Սոկրատ, Պլատոն և ուրիշներ) չափազանց կարևորել են հասարակության և մասնավորապես սովորողների հայրենասիրական դաստիարակության իրականացումը: Հայ իրականության մեջ այս գործընթացում իրենց ավանդն են ներդրել, Ղ. Ալիշանը, Խ. Աբովյանը, Գ. Նժդեհը և ուրիշներ: Մեր կողմից ուսումնասիրվող հիմնախնդրի շրջանակներում առավել ուշագրավ են մանկավարժական գիտությունների թեկնածուներ՝ Վ. Մուրադյանի, Ա Մանուկյանի, Գ Փիլավջյանի, Ա.Ա Շարոնովի, Ե.Վ Շիրենկինայի, Վ.Ս. Գարբունովի, Ա.Ա.Շեգոլևի, Լ.Գ. Միխաիլովայի, Ե. Ն. Բորոդինայի, Վ.Լ. Բուզդանովսկու, Ի.Ա. Պոլիշուկի, Կ. Ա. Յակուպովի, Ս. Վ. Մատվեևայի, Ե. Ն. Ռիմպանովայի, Լ.Ն. Բելոնոգավայի, Տ.Վ. Լևիկինայի, Վ.Մ. Խառատովի թեկնածուական ատենախոսությունները, որտեղ անդրադարձ են կատարվում սովորողների հայրենասիրական դաստիարակության գործընթացի կազմակերպման մեթոդա-մանկավարժական պայմաններին և առանձնահատկություններին: Նշվածներից ավագ դպրոցականների հայրենասիրական դաստիարակությանն անդրադարձել են՝ Ա.Ա

Շարոնովը, Ս. Վ. Մատվենան, Վ.Մ. Խառատովը և Ե.Վ Շիրենկինան: Մինչդեռ մասնագետներից ոչ մեկը չի անդրադարձել ավագ դպրոցականների հայրենասիրական դաստիարակության հիմնախնդրին՝ այն կապելով հասարակագիտական առարկաների դասավանդման հետ: Սրանով էլ պայմանավորվում է թեմայի արդիականությունը: Այսօր ոչ միայն Հայաստանի Հանրապետության, այլև ամբողջ հայության գերակա խնդիրը հայկական պետականության պահպանումն է, ինչը ստիպում է ուժեղացնել հայրենասիրական դաստիարակությունը: Խնդիրը ոչ միայն արդիական է, այլև հրատապ, ինչի արդյունքում Արցախի Հանրապետությունում կառավարության կառուցվածքի մասին 2020 թվականի մայիսի 26-ի ՆՀ-3-Ն նախագահի որոշմամբ՝ նախարարություններից մեկը վերանվանվել է «Ռազմահայրենասիրության, երիտասարդության, սպորտի և զբոսաշրջության նախարարություն»:

Թեմայի ընտրությունը պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ ավագ դպրոցը արդի իրականության մեջ նոր իրողություն և կառույց է, որտեղ աշակերտների համակազմը տարբեր է, և սովորողներն ունեն գիտելիքների, պատկերացումների, դաստիարակվածության տարբեր մակարդակներ:

Վերոնշյալն էլ որոշում է ուսումնասիրվող հիմնահարցի արդիականությունը, տեսական և գործնական նշանակությունը:

Հետազոտության օբյեկտը: Հայրենասիրական դաստիարակության գործընթացն է ավագ դպրոցում:

Հետազոտության առարկան: Սովորողների հայրենասիրական դաստիարակության բովանդակությունը, մեթոդները կազմակերպման ձևերն են:

Հետազոտության նպատակը: Ուսումնասիրել ավագ դպրոցականների հայրենասիրական դաստիարակության առկա վիճակը և մշակել դրա կատարելագործման ժամանակակից մեթոդական համակարգ:

Հետազոտության գիտական վարկածը:

Հայրենասիրական դաստիարակությունը ավագ դպրոցում կլինի արդյունավետ, եթե. 1. Վեր հանվեն սովորողների հայրենասիրական դաստիարակության մասին հայ և օտարազգի մանկավարժների տեսություններում և գաղափարներում ամփոփված մտքերը, որոնց հիման վրա նորովի մեկնաբանվի իսկական հայրենասերի

կատարելատիպը:

2. Մշակվի ավագ դպրոցականների հայրենասիրական դաստիարակության գործընթացի իրականացման արդյունավետ համակարգ:

3. Սովորողները ունենան լիարժեք պատկերացում «Հայրենիք» և «հայրենասիրություն» եզրույթների բովանդակության մասին:

4. Սովորողների հայրենասիրական դաստիարակության գործընթացն իրականացվի ինչպես ուսուցման այնպես էլ, արտադասարանական ուսումնադաստիարակչական աշխատանքների միջոցով, նոր մեթոդներով և ձևերով:

Հետազոտության խնդիրները:

1. Ուսումնասիրել հայրենասիրական դաստիարակության վերաբերյալ հայալեզու և օտարալեզու մասնագիտական գրականությունը և գիտական հետազոտությունները:

2. Բացահայտել հայրենասիրական դաստիարակության առկա հիմնախնդիրները:

3. Վերլուծել հասարակագիտական առարկաների հայեցակարգերը հայրենասիրական դաստիարակության համատեքստում:

4. Մշակել ավագ դպրոցականների հայրենասիրական դաստիարակության մեթոդական համակարգ:

Հետազոտության մեթոդները: Առաջադրված խնդիրները լուծելու համար կիրառվել են հետևյալ մեթոդները:

- մասնագիտամեթոդական գրականության ուսումնասիրություն,
- սոցիոլոգիական հարցում
- մանկավարժական մշտադիտարկում
- մաթեմատիկական-վիճակագրական վերլուծություն:

Հետազոտության գիտական նորույթը:

1. Ընդլայնվել են «հայրենասեր» հասկացության ընկալման սահմանները, մշակվել է հայրենասերի կատարելատիպը:

2. Մշակվել է ավագ դպրոցականների հայրենասիրական դաստիարակության մեթոդական համակարգ:

3. Մշակվել և ներդրվել է «Հայրենագիտական դասընթաց»-ը:

Հետազոտության տեսական նշանակությունը: Հայրենասիրական դաստիարակության գործընթացի արդյունավետ իրականացման համար մշակված

համակարգը (մանկավարժական պայմանները, գնահատման մեխանիզմները, հայրենասերի կերպարի նորովի մեկնաբանումը), «Հայրենագիտական դասընթաց»-ի ներդրումը, կնպաստի հանրակրթական ուսումնական հաստատություններում սովորողների հայրենասիրական դաստիարակության աշխատանքների կազմակերպման արդյունավետության բարձրացմանը ինչպես նաև դաստիարակության գործընթացում բազմազան ձևերի և մեթոդների ինտեգրմանը:

Հետազոտության գործնական նշանակությունը. ավագ դպրոցականների հայրենասիրական դաստիարակությունը արդյունավետ կազմակերպելու նպատակով մշակված մեթոդական համակարգը, «Հայրենագիտական դասընթաց»-ը, դասավանդման և գնահատման ձևերը, մեթոդները օգտակար կլինեն ավագ դպրոցի համապատասխան մասնագետների համար: Դրանք կարող են օգտագործվել մանկավարժներ պատրաստող և վերապատրաստող հաստատություններում՝ որպես որոշ դասընթացների բաղադրիչներ:

Պաշտպանության ներկայացվող հիմնական դրույթներն են.

1. Հայրենասիրության մասին հայ և օտարազգի մանկավարժների, հոգեբանների, փիլիսոփաների տեսությունների ու գաղափարների լուսաբանումը, պատմական տարբեր ժամանակներում հայ ժողովրդի ձեռքբերումները և դրանց վերլուծությունը, նպաստում է ավագ դպրոցականների մոտ հայրենասիրական զգացմունքների և պատկերացումների խորացմանը:

2. «Հայրենիք», «Հայրենասեր», «Հայրենասիրություն» եզրույթների նորովի ընկալումը և իմաստավորումը հայրենասիրական դաստիարակության արդյունավետության կարևոր պայմաններից են:

3. Մեր կողմից մշակված սովորողների հայրենասիրական դաստիարակության մեթոդական համակարգը, որի բաղադրիչներն են՝ հայրենասեր քաղաքացու կատարելատիպը, հայրենասիրական դաստիարակության մանկավարժական պայմանները, «Հայրենագիտական դասընթաց»-ը, նրանում առաջադրված նոր ձևերն ու մեթոդները, գնահատման մեխանիզմները, նպաստում է հայրենասիրական դաստիարակության գործընթացի արդյունավետության բարձրացմանը:

4. Հայրենագիտական, հայրենասիրության և հայրենասերի մասին համապարփակ

գիտելիքները, հայրենասիրական դրսևորումների ամրապնդումը սովորողների մոտ հայրենասիրական համոզմունքների ձևավորման հիմքն են հանդիսանում:

Հետազոտության բազա: Հետազոտության համար բազա են հանդիսացել Վանաձոր համայնքի թիվ 4, 25, 27 հիմնական, թիվ 5, 10, 13 ավագ, Տավուշի մարզի սահմանամերձ Ն. Ծաղկավանի միջնակարգ դպրոցները և ՎՊՀ հենակետային վարժարանը:

Ատենախոսության կառուցվածքը և ծավալը. Ատենախոսությունը բաղկացած է ներածությունից, երեք գլխից, եզրակացություններից, 121 սկզբնաղբյուր պարունակող գրականության ցանկից, ներառում է 2 գծապատկեր, 3 աղյուսակ, 24 տրամագիր, 4 հավելված, 2 նկար: Ատենախոսության ծավալը կազմում է համակարգչային շարվածքի 228 էջ (ներառյալ հավելվածները):

ԱՏԵՆԱԽՈՍՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ

Ներածության մեջ հիմնավորվել է ատենախոսության թեմայի արդիականությունը, ներկայացվել են հետազոտության նպատակը, օբյեկտը և առարկան, գիտական վարկածը, խնդիրները, գիտական նորոյթը, տեսական և գործնական նշանակությունը, պաշտպանության ներկայացվող հիմնական դրույթները, հետազոտության բազան, ատենախոսության կառուցվածքն ու ծավալը:

Ատենախոսության առաջին գլուխը՝ **«Հայրենասիրական դաստիարակության գիտատեսական հիմքերը»** բաղկացած է երեք ենթագլխից: Առաջին ենթագլխում, որ վերնագրված է **«Հայրենասիրական դաստիարակության էությունը և բովանդակությունը»** անդրադարձել է կատարվել «հայրենասեր» և «հայրենասիրություն» հասկացությունների էությանն ու բովանդակությանը: Խնդիրների լուծման արդյունավետությունն ապահովելու համար, որպես անհրաժեշտ պայման ներկայացված է «հայրենասերի» կատարելատիպը: Իսկական հայրենասերը նա է, ով.

- արձագանքում է շրջապատում առկա սոցիալական խնդիրների լուծմանը,
- բարեխղճորեն կատարում է իր պարտականությունները,
- հոգատար վերաբերմունք է ցուցաբերում բնության և շրջապատի նկատմամբ,

- պատրաստ է անգամ կյանքի գնով պահպանելու ու պաշտպանելու ծննդավայրն(փոքր հայրենիք) ու հայրենիքը,
- պահպանում է պատմամշակութային ժառանգությունն ու ազգային ավանդույթները,
- պետության շահերը գերադասում է անձնականից,
- սիրում է իր ծննդավայրն (փոքր հայրենիք) ու հայրենի երկիրը՝ իբրև նախնիներից ստացած ժառանգություն,
- վարում է ակտիվ հասարակական կյանք,
- ցուցաբերում է հասարակական կարգապահություն,
- ունի ձևավորված համոզմունքներ հայրենիքի վերաբերյալ,
- ունի ձևավորված քաղաքացիական պատասխանատվություն,
- քննադատաբար է ընդունում և արձագանքում բացասական երևույթներին, ձգտում է վերացնել դրանք, պայքարում է դրանց դեմ,
- օժտված է հայրենասիրական գիտակցությամբ, որը ներառում է տեղեկատվություն թե՛ իր ծննդավայրի և թե՛ հայրենիքի մասին, սկզբունքային և պատասխանատու անձնավորություն է,
- ունի հայրենասիրական համոզմունքներ,
- ունի քաղաքացիական պատասխանատվություն,
- ճանաչում և հարգում է պետական խորհրդանիշները,
- հպարտանում է իր երկրի պատմությամբ,
- ճանաչում, հարգում և ընդօրինակում է ճանաչված հայորդիներին,
- ունի հայրենասիրական վերաբերմունք :

Սովորողների հայրենասիրական դաստիարակության գործընթացն ավելի արդյունավետ իրականացնելու, ինչպես նաև ուսումնական գործընթացում ներգրավված մասնակիցների պատկերացումները հարստացնելու և միասնական պահանջներ ապահովելու նպատակով՝ մշակվել է ժամանակակից հայրենասերի մոդելը:

«Հայրենասիրական դաստիարակության հիմնախնդիրը Հայաստանի Հանրապետությունում» խորագրով երկրորդ ենթագլխում անդրադարձ է կատարվել հայրենասիրական դաստիարակության համալիր մոտեցմանը, որտեղ կարևորվել են միասնական պահանջների և սովորողների դաստիարակչական գործընթացի տրամաբանական շարունակա-կանությունը:

«Հասարակագիտական առարկաների հայեցակարգերը՝ որպես հայրենասիրական դաստիարակության տեսական հիմքերից մեկը», երրորդ ենթագլխում վերլուծվել են հասարակագիտական առարկաների հայեցակարգերը խնդրո հարցերի լույսի ներքո: Կարևորվել և առանձնացվել են հասարակագիտական առարկաների բովանդակությունը, որի արդյունավետ ուսումնասիրումը կնպաստի սովորողների՝ որպես հայրենասեր քաղաքացու ձևավորմանը: Հանրակրթական ուսումնական հաստատություններում սովորողների հայրենասիրական դաստիարակության համար հիմք են ծառայում առարկայական չափորոշիչները, որոնք ներառում են տեսական գիտելիքների պահանջի նվազագույն և առավելագույն քանակը, նաև կարևորում մեթոդական բազմազանությունը, ուսումնական ծրագրերն ու գնահատման մեխանիզմներն ու չափանիշները: Առարկայական հայեցակարգերը իրենց մեջ ներառում են կոնկրետ առարկայի կարևորագույն և պետական պատվերի իրականացման հիմնական սկզբունքներն ու բովանդակային խնդիրները: Օրինակ՝ «Պատմություն» առարկայի հայեցակարգում հանդիպում է հետևյալ միտքը. «Ավագ դպրոցում, ընդհանուր և տարբերակված ուսուցման հոսքերում Հայոց պատմության դասավանդումն այնպես պետք է կազմակերպվի, որպեսզի սովորողները հիմնարար և կայուն գիտելիքներ ձեռք բերեն Հայաստան երկրի ու պետության անցած փառավոր ուղու, հայկական քաղաքակրթության ստեղծած արժեքների մասին, գիտական պատկերացում ունենան Հայոց պատմության հիմնախնդիրների վերաբերյալ»:

Ուսումնասիրվել են հասարակագիտական առարկաների հայեցակարգերը, որտեղ ամփոփված են տեսական գիտելիքների համար անհրաժեշտ այնպիսի կարևոր սկզբունքներ, նպատակներ և խնդիրներ, որոնք միասին որևէ տեղ, ոչ մի կերպ միասնական փաստաթղթի ձևով արտացոլված չեն: Հայրենաճանաչության, համամարդկային արժեքների իմացությունն ու դրա իմաստավորման, փիլիսոփայության, գեղագիտության, ինչպես նաև բարոյագիտության վերաբերյալ բազային գիտելիքները, անշուշտ, հայրենասիրության տեսական գիտելիքների հիմք են կազմում:

Ատենախոսության երկրորդ գլուխը՝ **«Հասարակագիտական առարկաների ուսուցման արդյունավետ կազմակերպումը՝ որպես ավագ դպրոցականների հայրենասիրության ձևավորման և դրսևորման հիմք»**, բաղկացած է երեք ենթագլխից: Առաջին ենթագլուխում՝ **«Հասարակագիտական առարկաների**

հնարավորությունները ավագ դպրոցականների հայրենասիրության ձևավորման գործում», անդրադարձ է կատարվել հասարակագիտական առարկաների բովանդակային հնարավորություններին և ուսուցման արդյունավետ պայմանների կազմակերպմանը: Հասարակագիտական առարկաների բովանդակությունը շատ ավելի հեշտ է յուրացվում սովորողների կողմից, քանի որ մեծանում է ավագ դպրոցականների հետաքրքրությունները, սոցիալական, հասարակական այս կամ այն երևույթում ընդգրկված լինելու և դրանից անմասն մնալու ձգտումը: Իրենց դրսևորումների մեջ ավագ դպրոցականները հենվում են այնպիսի դրդապատճառների վրա, որոնք նպաստում են հասարակության մեջ իրենց տեղը հաստատելուն: Այդ իսկ պատճառով սովորողների գիտակցության վրա ազդող հասարակագիտական առարկաների բովանդակային նյութը հնարավորինս արդյունավետ և բազմակողմանի ուսուցանումից բացի կարևորվել է օրինակելի վարքի դրսևորման անհրաժեշտությունը՝ հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ ուսուցիչները ավելի մեծ բարոյական պահանջներ են առաջադրում հայրենասեր մարդու կերպարին:

«Հասարակագիտական առարկաների ուսուցման գործընթացի արդյունավետ կազմակերպումը՝ որպես ավագ դպրոցականների հայրենասիրական դաստիարակության միջոց» վերնագրով երկրորդ ենթաալյում ներկայացված է հասարակագիտական առարկաների ուսուցման ձևերի ու մեթոդների արդյունավետությունը: Առանձնացված են սովորողների հայրենասիրական դաստիարակության իրականացման, հասարակագիտական առարկաների ուսուցման գործընթացում դաստիարակչական աշխատանքների ձևերի և մեթոդների բազմազանության ապահովումը և դրանց ճիշտ ընտրությունը, ինչն անմիջականորեն կախված է բազմապիսի գործոններից, ինչպիսիք են դաստիարակության նպատակը, բովանդակությունը, սովորողների տարիքը, հետաքրքրությունների դաշտը:

Երրորդ ենթաալյում, որը վերնագրված է «Միջառարկայական կապերի ապահովումը որպես հայրենասիրական դաստիարակության կատարելագործման պայման» քննարկվել է միջառարկայական կապի ապահովման խնդիրը: Այդ կապերը լավագույնս նպաստում են ինչպես սովորողների կողմից գիտական գիտելիքների ձեռքբերմանը, այնպես էլ գործնական աշխատանքների բազմաբովանդակությանը:

Եկել ենք այն համոզման, որ հասարակագիտական առարկաների միջև կապը՝

1. նպաստում է սովորողների մտահորիզոնի ընդլայնմանը,
2. ստեղծում է հնարավորություններ ձեռք բերված գիտելիքները գործնականում օգտագործելու համար,
3. ձևավորում է հատուկ մոտեցում հայրենասիրության և հայրենասիրական վերաբերմունքի և դրսևորումների վերաբերյալ,
4. ապահովում է տերմինների և հասկացությունների ճշգրիտ մեկնաբանումը և դրանց ընկալումը,
5. նպաստում է սովորողների հետաքրքրությունների ընդլայնմանը,
6. օժանդակում է սովորողների հետազոտական աշխատանքների կազմակերպմանը:

Սովորողների հայրենասիրական դաստիարակության կազմակերպման գործընթացում միջառարկայական կապի ճիշտ և նպատակային իրականացումը հասարակագիտական առարկաների ուսուցիչների համար հնարավորություն է ստեղծում՝ կատարելագործելու սովորողների հայրենասիրական դաստիարակության գործընթացը: Դրա արդյունավետության մեջ համոզվել ենք ելնելով ինչպես սեփական, այնպես էլ գործընկերների փորձից: ՀՀ ԿԳՆ Վանաձորի Ս. Նալդուանյանի անվան թիվ 13 ավագ դպրոցում անց են կացվել մի շարք համակցված դասեր՝ օրինակ «Հայ գրականություն», «Հայոց պատմություն» և «Անգլերեն» առարկաներից՝ նվիրված Թումանյանի կյանքին և ստեղծագործությանը, «Հայ գրականություն», «Հայոց պատմություն» և «Աշխարհագրության» առարկաներից նվիրված Հայաստանի Առաջին Հանրապետության հռչակմանը, 12-րդ դասարանում «Հայ գրականություն» առարկայի Գուրգեն Մահարու «Ծաղկած փշալարեր» վիպակի և «Հայ ժողովրդի պատմություն»-ից՝ «Հայաստանի քաղաքական կյանքը 1930-ական թվականներին» թեմաները և այլն:

Երրորդ գլուխը՝ «Ավագ դպրոցականների հայրենասիրության ձևավորման և դրսևորման գործընթացի վերաբերյալ սոցիոլոգիական հարցումների վերլուծություն և ամփոփում» բաղկացած է երկու ենթագլխից: Առաջին՝ «Հայրենագիտական դասընթացի մշակումն ու հիմնավորումը» ենթագլուխը նվիրված է հետազոտական աշխատանքներին և «Հայրենագիտական դասընթաց»-ի մշակմանը: 2015-2016 ուսումնական տարում փորձ է արվել պարզելու ուսուցիչների և

աշակերտների պատկերացումները հայրենասիրության մասին (հարցմանը մասնակցել են 70ուսուցիչ, 200աշակերտ): Արդյունքները գոհացուցիչ չէին:

Սովորողների պատկերացումները հայրենիքի և հայրենասերի մասին ընդլայնելու նպատակով մշակվել է հայրենասերի կատարելատիպը, հայրենասեր քաղաքացու մոդելը, հայրենասիրական դաստիարակության իրականացման մոդելը և «Հայրենագիտական դասընթաց»-ը: Սահմանվել են «Հայրենագիտական դասընթաց»ի նպատակը, խնդիրները, սկզբունքները, կիրառվող մեթոդները, գնահատման համակարգը, բովանդակությունը, որը ներառում է 10 դաս հետևյալ թեմաներով՝

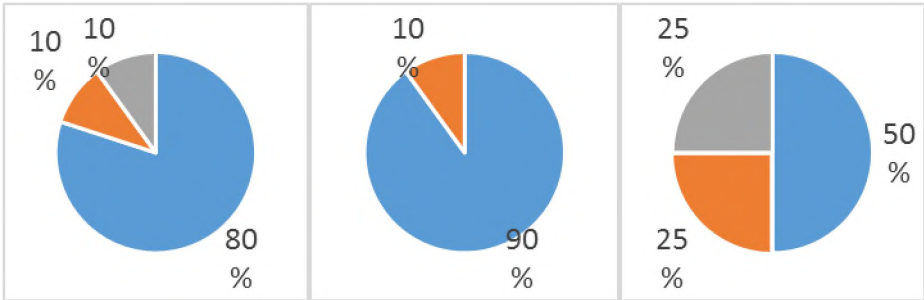
- Հայաստանի պետական խորհրդանիշներ
- Հայրենիք և հայրենասիրություն
- Հայ ժողովրդի հերոսները և հաղթական ճակատամարտերը
- Հայ ժողովրդի ձեռքբերումները պատմական տարբեր ժամանակներում
- Հայաստանի ազգային հերոսներ
- Անվանի հայորդիներ (նոր և նորագույն շրջան)
- Պատասխանատվություն, պարտաճանաչություն, հասարակական հանրագուտ աշխատանք
- Հայրենասիրական դաստիարակությունը՝ որպես սովորողների մասնագիտական կողմնորոշման և պետության զարգացման հիմք
- Էքսկուրսիան որպես հայրենաճանաչության միջոց
- Ես հայրենասեր եմ :

«Հայրենագիտական դասընթաց»-ի փորձաքննությունն ու ներդրումը» վերնագրով երկրորդ ենթագլխում ներկայացված է փորձարարական աշխատանքների արդյունքների վերլուծությունը: Փորձարարական աշխատանքները կատարվել են Վանաձորի Ս. Նալբանյանի անվան թիվ 13 ավագ դպրոցում 2017-2018 ուստարում: Նշվում է որ, արդեն 1-2 պարապմունք հետո սովորողների մոտ նկատվեց ձգտում ավելի խորացնելու իրենց գիտելիքները, մեծացավ նրանց հետաքրքրվածությունը վերլուծական և հետազոտական աշխատանքներ կատարելու ցանկությունը և մոտիվացիան: Դասընթացի ավարտից հետո նախնական փուլում օգտագործված հարցաթերթիկները նույնությամբ տրվել են ստուգողական և փորձարարական խմբի

սովորողներին: Փորձարարական խմբի արդյունքնը բարձր էր ստուգողական խմբերի արդյունքներից:

Դասընթացի ուսուցման ժամանակ նկատելիորեն բարձրացել է սովորողների ակտիվությունը, ինչը դրսևորվել է ինչպես ուսումնական, այնպես էլ հասարակական աշխատանքներում, այդ ամենը արձանագրվել է նաև ստուգողական շաբաթօրյակի ընթացքում:

Տրամագիր 1. Ինչ է հայրենասիրությունը(խնդրում ենք սահմանել կամ տրալ հայրենասիրության բնութագիրը) հարցի պատասխանների ցուցանիշները ուսուցիչներ 2016 10-12-րդ դասարանցիներ 2016 փորձարարական խումբ 2018

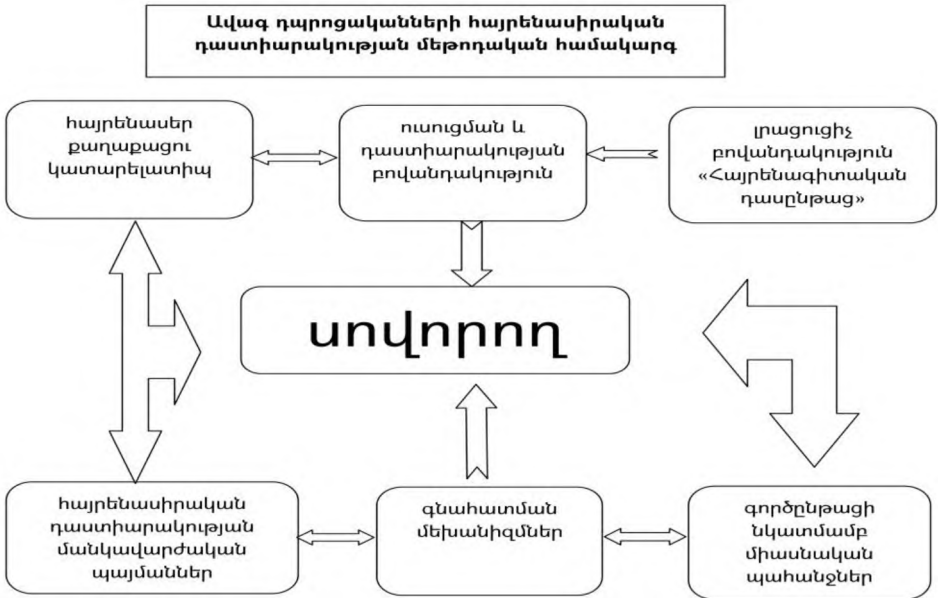
- հայրենասիրություն են համարում նվիրվածությունը
- հայրենիքի նկատմամբ զգացողություն պաշտպանելը, հայրենի հողին ամուր կանգնելն ու հայրենիքում մնալը
- հայրենիքի սահմանները պաշտպանելը
- ըստ էության չի պատասխանել
- ազգայի արժեքների և շահերի պաշտպանում
- հոգատարություն, սեր դեպի հայրենիքը պարտքի պաշտպանել հայրենիքը լինել միասնական

Ներկայացվում է, որ նախնական փուլում հայտարարվել էր շաբաթօրյակ, որին մասնակցել են սովորողների ընդամենը 20 տոկոսը՝ 30 աշակերտ: Նախնական փուլում շաբաթօրյակին մասնակցել են ստուգողական և փորձարարական խմբերից մոտավորապես նույն քանակով սովորողներ: Իսկ դասընթացի ավարտից հետո հայտարարված շաբաթօրյակի ժամանակ պատկերը էապես տարբերվել է: Եթե ստուգողական խմբում պատկերը եղել է գրեթե նույնը (25տոկոս), ապա փորձարարական խմբում սովորողների ընդգրկվածությունը շաբաթօրյակին կազմում է

80 տոկոս, միաժամանակ սովորողների մոտ մեծացավ հետաքրքրությունը ազգային խորհրդանիշների, հայրենի բնօրրանի, բնության նկատմամբ:

Երրորդ գլխի երկրորդ ենթագլուխում ներկայացված է նաև հետևյալ մեթոդական համակարգը (տես գծապատկեր 1):

Գծապատկեր 1

Դասընթացն ավագ դպրոցականների մոտ խորացնում է ազգային ինքնագիտակցությունը, որը հենվում է ազգային արժեքների, պետական խորհրդանիշների, ազգային հերոսների, հաղթական ճակատամարտերի մասին ընդլայնված գիտելիքների վրա:

Եզրակացություն: Հենվելով կատարված տեսական ուսումնասիրությունների և հետազոտական աշխատանքների վրա կարող ենք եզրակացնել, որ.

1. Հայրենասիրության մասին հայ և օտարազգի մանկավարժների, հոգեբանների, փիլիսոփաների տեսությունների ու գաղափարների, հասարակագիտական առարկաների հայեցակարգերի, պետական առարկայական չափորոշիչների, դաստիարակչական հիմնահարցերով զբաղվող ժամանակակից հետազոտողների աշխատանքների ուսումնասիրության և գիտատեսական հիմքի վրա մշակված

հայրենասերի կատարելատիպը և «Հայրենագիտական դասընթաց»-ը նպաստում են հանրակրթական ուսումնական հաստատություններում սովորողների հայրենասիրական դաստիարակության կազմակերպման գործընթացի արդյունավետության բարձրացմանը:

2. Սովորողների հայրենասիրական գիտակցության արդյունավետ ձևավորումը, «Հայրենիք», «Հայրենասեր», «Հայրենասիրություն» եզրույթների նորովի ընկալումը և իմաստավորումը անմիջականորեն ազդում է աշակերտների վարքագծային դրսևորումների վրա:

3. Հասարակագիտական առարկաների հայեցակարգերի վերլուծությունը հայրենասիրական դաստիարակության համատեքստում հիմք դարձավ «Հայրենագիտական դասընթաց»-ի և մեթոդական համակարգի մշակմանը և ներդրմանը, որի արդյունքում

- սովորողների մոտ ձևավորվեցին հայրենասիրական համոզմունքներ
- սովորողներն ունեցան լիարժեք պատկերացում, «Հայրենիք», «Հայրենասեր», «Հայրենասիրություն» եզրույթների մասին
- այն դպրոցականները, ովքեր մասնակցել էին դաընթացին, տարբերվում էին իրենց վարքագծային դրսևորումներով, պատրաստակամությամբ և պատասխանատվության զգացմունքներով, մեծ ուշադրություն էին դարձնում անձնական որակներին, հասարակական հանրագուտ աշխատանքներին մասնակցելուն, արձագանքում էին շրջապատում առկա բացասական երևույթներին, օրինակ էին ծառայում շրջապատի համար: Նրանք հետաքրքրված էին ազգային արժեքներով, ցանկություն ունեին նմանվելու և գերազանցելու անվանի հայորդիներին, տարբերակում էին ազգային և պետական խորհրդանիշները, առանձնակի հարգանքով էին վերաբերվում դրանց:
- աշակերտներն ունեցան լիարժեք պատկերացում հայրենասերի կատարելատիպի մասին,
- լիովին օգտագործվեց հասարակագիտական առարկաների ներուժը,
- հայրենագիտական դասընթացում կիրառվեցին բազմազան ձևեր և մեթոդներ,
- հայրենասիրական դաստիարակությունը կրեց համալիր բնույթ,

- սովորողների մոտ ձևավորվեց համապատասխան մոտիվացիա:
- բարձրացավ սովորողների ուսման որակը և մոտիվացիան, հասարակական ակտիվությունը, ինչը դրսևորվեց նաև ստուգողական շաբաթօրյակի ընթացքում:

Էքսկուրսիաների ընթացքում սովորողները առանձնակի ուշադրություն էին դարձնում պատմամշակութային վայրերի աղտոտված տարածքների մաքրմանը: Յուրաքանչյուր հոգատար վերաբերմունք շրջապատի նկատմամբ սովորողները կարևորում էին այդ տարածքների մաքուր պահելու անհրաժեշտությունը:

Ատենախոսության հիմնական դրույթներն արտացոլված են հեղինակի հետևյալ հրապարակումներում

1. Էմինյան Գ., «Ավագ դպրոցականների հայրենասիրական դաստիարակության մի քանի առանձնահատկություններ» Մխիթար Գոշ 2016 2 /45/, 205-208 էջ:
2. Էմինյան Գ., Գևորգյան Պ., «Հայրենասիրության էության հարցի շուրջ» Մանկավարժական միտք 2017 1-2, 101-105 էջ :
3. Էմինյան Գ., «Ավագ դպրոցականների հայրենասիրական դաստիարակության արդյունքների գնահատման մի քանի առանձնահատկություններ» Մանկավարժական միտք 2017 3-4, 193-200 էջ:
4. Էմինյան Գ., Յուլյան Դ., «Գյուղական և քաղաքային դպրոցների սովորողների ուսուցման և դաստիարակության կազմակերպման մի քանի առանձնահատկություններ» Ակունք գիտական հոդվածների ժողովածու, 2017 Թիվ 2/16/, 211-215 էջ:
5. Էմինյան Գ., «Սովորողների հայրենասիրական դաստիարակության մանկավարժական պայմանները» Վանաձորի պետական համալսարանի, գիտական տեղեկագիր Պրակ Ա 2017, 305-311 էջ:
6. Էմինյան Գ., «Հասարակագիտական առարկաների դասավանդման կատարելագործումը որպես ավագ դպրոցականների հայրենասիրական դաստիարակության պայման» Մխիթար Գոշ 2017 /2/, 212-216 էջ:

7. Էմինյան Գ., Մեհրաբյան Մ., «Patriotic Upbringing as an Integral Part of the Learners' Education» Մանկավարժական միտք 2018, 59-63 էջ:
8. Էմինյան Գ., «Հայրենասիրական դաստիարակությունը որպես սովորողների մասնագիտական կողմնորոշման և պետության զարգացման հիմք» ՇՊՀ Գիտական տեղեկագիր, 2 0 1 9 N° 2 Պրակ Բ, Հանրապետական գիտաժողով 85, 357-367 էջ:
9. Էմինյան Գ., «Ավագ դպրոցականների հայրենասիրական դաստիարակության գործընթացացում մինի դասընթացի ներդրումը որպես արդյունավետության պայման» Վանաձորի պետական համալսարանի գիտական տեղեկագիր, Պրակ Ա 2020, 246-252 էջ:
10. Էմինյան Գ., Հովհաննիսյան «Ս. SOME PRODUCTIVE CONDITIONS AND PECULIARITIES OF HIGH SCHOOL LEARNERS' PATRIOTIC EDUCATION» ՇՊՀ Գիտական տեղեկագիր 2020թ. N2-ի Բ, 195-204 էջ:
11. Էմինյան Գ., Առաքելյան Գ. «Ավագ դպրոցի նոր ձևավորվող հոսքային դասարանների դաստիարակչական աշխատանքների կազմակերպան և պլանավորման մի քանի առանձնահատկություններ », Վանաձորի պետական համալսարանի, գիտական տեղեկագիր Պրակ Ա 2021, 245-253 էջ:
12. Էմինյան Գ., Փահլևանյան Մ. «Հանրակրթական ուսումնական հաստատություններում սովորողների դաստիարակչական աշխատանքների օրինակելի պլանի ներդրման անհրաժեշտության մասին », Վանաձորի պետական համալսարանի, գիտական տեղեկագիր Պրակ Ա 2021, 489-498 էջ:

ГАГИК КАРЛЕНОВИЧ ЭМИНЯН
ОБЩЕСТВОВЕДЧЕСКИЕ ПРЕДМЕТЫ КАК ОСНОВА ПАТРИОТИЧЕСКОГО
ВОСПИТАНИЯ СТАРШЕКЛАССНИКОВ

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 - “Теория и история педагогики”.

Защита диссертации состоится 3-го ноября 2022 г. в 12 ⁰⁰ на заседании специализированного совета 020 "Педагогика" ВАК РА при Армянском государственном педагогическом университете им. Х. Абовяна, по адресу: 0010, Ереван, ул. Тиграна Меца 17.

РЕЗЮМЕ

Актуальность исследования. Со времён зарождения человечества человек разумный искал способы воспроизведения выученного, обогащения полученных знаний и передачи их следующим поколениям. До появления первых государственных объединений истории уже были известны подвиги того или иного народа или какого-либо его представителя. Так были созданы сказания, легенды и другие образцы народного фольклора.

Патриотизм начинается с познания родины и является важным средством воспитания законопослушного гражданина, который сохранит национальную идентичность и защитит родину. С этой точки зрения особо важны обществоведческие предметы.

Последние геополитические события, военно-политическая ситуация региона влияют не только на восприятие патриотизма, но и на необходимость его проявления. В условиях глобализации резко возрастает отрицательное отношение к сохранению народных ценностей, традиций. В данный период все отмечают важность проблемы патриотического и, в частности, военно – патриотического воспитания. Сегодня патриотическое воспитание, бесспорно, можем рассматривать как социальное требование, гарантию свободы государства и экономического развития, ответственность за которую непосредственно несёт общеобразовательная школа. В старшей школе формирование представлений о родине и сущности патриотизма базируется на обществоведческих предметах.

Вышеуказанное и определяет актуальность изучаемой проблемы, её теоретическую и практическую значимость.

Цель исследования: изучить современное состояние патриотического воспитания старших школьников и разработать современную методическую систему его совершенствования.

Задачи исследования:

- 1) Изучить профессиональную литературу и научные исследования по проблеме патриотического воспитания как на армянском так и на иностранных языках.
- 2) Выявить существующие проблемы патриотического воспитания.
- 3) Проанализировать концепции обществоведческих предметов в контексте патриотического воспитания.
- 4) Разработать методическую систему патриотического воспитания старшеклассников.

Научная новизна исследования:

- 1) Расширены границы восприятия понятия “патриот”, разработан идеал патриота.
- 2) Разработана методическая система патриотического воспитания старших школьников.
- 3) Разработан и внедрен “Курс родноведения”.

Теоретическая значимость исследования определяется обоснованием эффективности разработанной системы патриотического воспитания (педагогические условия, механизм оценивания, новое толкование образа патриота). Внедрение “Курса родноведения” будет способствовать повышению продуктивности процесса патриотического воспитания учащихся в общеобразовательных учреждениях, а также интеграции разнообразных форм и методов воспитания.

Практическая значимость исследования .

Разработанная система патриотического воспитания старшеклассников, “Курс родноведения”, формы и методы преподавания и оценивания будут полезны для соответствующих специалистов старшей школы. Материалы исследования могут быть использованы в учреждениях подготовки и переподготовки педагогических кадров.

Структура и объем исследования. Диссертация состоит из введения, трех глав, заключения, библиографии(121 наименование) и четырех приложений. Она содержит 2 схемы, 3 таблицы, 24 диаграммы, 2 рисунка.Общий объем работы составляет 228 компьютерных страниц(включая приложения). Основные результаты исследования опубликованы в 12 научных статьях.

SOCIAL SCIENCE SUBJECTS AS A BASE FOR HIGH SCHOOL LEARNERS' PATRIOTIC EDUCATION

The abstract of the dissertation for the degree of Candidate of Pedagogical Sciences in specialty 13.00.01 - "Teaching and History of Pedagogy".

The defense of the dissertation will be held on November 3, 2022 at 12⁰⁰ at the session of the Special Board 020 "Pedagogy" SCC RA (Supreme Certifying Committee) at the Armenian State Pedagogical University after Kh. Abovyan.

Address: RA, 0010, Yerevan, Tigran Mets Ave. 17

SUMMARY

The relevance of the research: From the very beginning of humanity an intelligent man has been looking for means to reproduce, to enrich the gained knowledge, and to pass it on to new generations. Before the formation of the first state structures, heroism of different nations or any of its representatives was known to history. This was the way of forming stories, legends, and other examples of folklore.

Patriotism starts with an acknowledgment of the homeland, which is one of the most important means of educating a law-abiding citizen, maintaining national unity, and protecting his homeland. From this point of view, social science subjects should be emphasized.

The latest geopolitical events and the military-political situation in the region have an influence not only on the perception of patriotism, but also on its manifestation. During globalization, a negative attitude is sharply increasing towards keeping national values and traditions. Nowadays, everyone has emphasized the problem of patriotic education, particularly military-patriotic education. Today, patriotic education can be undoubtedly considered as a social demand, a guarantee of preserving the independence of the country, and a guarantee of economic development. Public education — the school itself, is directly responsible for all that. In high schools, the formation of perceptions of the homeland and the essence of patriotism are based on social science subjects.

The above mentioned has defined the actuality, theoretical and practical importance of the issue.

The objectives of the research are to study the current state of high school learners' patriotic education and to work out a modern methodological system for its improvement.

The issues addressed in the research:

1. To study professional literature and scientific researches on patriotic education in Armenian and foreign languages,
2. To reveal the current issues of patriotic education,
3. To analyze the concepts of social science subjects in the context of patriotic education,
4. To develop a methodological system for high school learners' patriotic education.

The scientific novelty of the research:

1. The perceptual boundaries of the concept of 'patriot' have been expanded, and the type of ideal patriot has been worked out.
2. A methodological system for high school learners' patriotic education has been developed.
3. A "Course of Area Studies" has been worked out and inserted.

The theoretical value of the research is determined by the developed system for the effective implementation of the process of patriotic education (pedagogical conditions, evaluation mechanisms, a new interpretation of the image of a patriot). The introduction of a "Course of Area Studies" will help to increase the productivity of organizing the work of learners' patriotic education in public educational institutions, as well as to integrate various forms and methods of education.

The practical value of the research. The developed methodological system for organizing high school learners' patriotic education in a productive way, a "Course of Area Studies", ways and methods of teaching and assessment will be useful for teachers of relevant subjects. The materials of the research can be used in educational institutions preparing and training pedagogues.

The structure and volume of the research: The dissertation consists of an introduction, three chapters, a conclusion, a bibliography (121 names) and four appendices. It contains 2 charts, 3 tables, 24 diagrams, 2 pictures. The total volume of the work is 228 computer pages (including appendices). The main results of the study have been published in 12 scientific articles.

